

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/43-3-18>

Ольга СТАДНІЧЕНКО,

orcid.org/0000-0003-4524-2639

кандидат філологічних наук,

завідувач кафедри українознавства

Запорізького національного університету

(Запоріжжя, Україна) *mozgh@ukr.net*

Юлія ЛАСКАВА,

orcid.org/0000-0003-4968-3159

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри українознавства

Запорізького національного університету

(Запоріжжя, Україна) *laskava_yu@ukr.net*

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЛІТАРНОГО ДИСКУРСУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Війна ніколи не змінюється і завжди несе за собою лише смерть та втрати. Її руйнівна сила залишає слід на все життя для тих, кому довелося стати очевидцем або ж учасником. Згодом ці жахливі події переносяться на сторінки книжок, де висвітлюються вже з різних поглядів або ж через художні прийоми прагнуть передати саму сутність військових конфліктів. Українська історія знає багато різних війн, всі вони завжди неминуче приносили нещастя, спустошення, страждання, людські трагедії, незалежно від того, були вони оголошені чи розпочаті підступно. Трагедія і слава – два необхідні складники будь-якої війни. Саме тому сьогодні важливим є дослідження основних аспектів мілітарного дискурсу в українській літературі початку ХХІ ст. Можна сміливо стверджувати: захопливе відображення протистояння людини всьому звірячому, що несе війна, колективно відтворений бій «не заради слави, заради життя на землі» стали найбільшою перемогою художнього Слова. Тема військового конфлікту в Україні мала неабиякий вплив на суспільство. Рівень усвідомлення дії агресора та високий патріотизм зумовили збільшення попиту на військову тематику в багатьох сферах діяльності. Літературу це теж не оминуло, почали з'являтися відповідні матеріали, в результаті чого було досягнуто поставленої мети й охарактеризовано основні особливості мілітарного дискурсу в українській літературі початку ХХІ ст. Визначено, що тема війни – це невичерпне трагічне джерело сюжетів для творів. Поки є амбітні та жорстокі люди, які не хочуть зупиняти кровопролиття, земля буде розриватися снарядами, прийматиме нових невинних жертв і поливатиметься сльозами. Сьогодні метою всіх письменників і поетів, які зробили війну своєю темою, є змусити майбутні покоління прийти до тями, показавши у всій його потворності та мерзоті це нелюдське явище життя.

Ключові слова: дискурс, тема війни, література, художні особливості, мілітаризм.

Olga STADNICHENKO,

orcid.org/0000-0003-4524-2639

Candidate of Philological Sciences,

Head of Department of Ukrainian Studies

Zaporizhzhia National University

(Zaporizhia, Ukraine) *mozgh@ukr.net*

Yuliia LASKAVA,

orcid.org/0000-0003-4968-3159

Candidate of Philological Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Studies

Zaporizhzhia National University

(Zaporizhia, Ukraine) *laskava_yu@ukr.net*

THE FEATURES OF MILITARY DISCOURSE IN UKRAINIAN LITERATURE OF THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

War never changes and always entails only death and loss. Its destructive power remains a trace of life for those who are unlucky enough to become witnesses or participants. As a result, these terrible events are transferred to the pages of

books and represent events from different points of view or, through artistic techniques, seek to convey the very essence of military conflicts. Ukrainian history knows many different wars, and they always inevitably brought misfortune, devastation, suffering, human tragedies, regardless of whether they were declared or insidiously started. Tragedy and glory are two essential ingredients in any war. That is why, today, it is important to study the main aspects of the militaristic discourse in the Ukrainian literature of the beginning of the XXI century. The main goal of our research is to determine the features of the militaristic discourse in the Ukrainian literature of the beginning of the XXI century. We can safely say that the breathtaking display of human opposition to everything atrocious that war brings, the collectively recreated battle "not for the sake of glory, for the sake of life on earth" became the greatest victory of the artistic Word. The topic of the military conflict in Ukraine should have a considerable impact on society. The level of awareness of the actions of the aggressor and high patriotism made it possible to increase the demand for military topics in many areas of activity. The literature was not spared and the corresponding materials began to appear. As a result, the set goal was achieved and the main features of the militaristic discourse in the Ukrainian literature of the beginning of the XXI century were characterized. It is determined that the theme of war is an inexhaustible tragic source of plots for works. As long as there are ambitious and inhuman people who do not want to stop the bloodshed, the earth will be torn apart by shells, accept new innocent victims and will water with tears. Today, the goal of all writers and poets who made their war as a topic is to force future generations to come to their senses, showing in all its ugliness and abomination this inhuman phenomenon of life.

Key words: *discourse, theme of war, literature, artistic features, militarism.*

Постановка проблеми. Чимало термінів, що застосовуються в науково-дослідній сфері, тлумачаться багатогранно і суперечливо. До їх складу, безумовно, входить таке поняття, як дискурс. Досліджують дискурс чимало дисциплін, зокрема педагогіка, соціологія, прагмалінгвістика, лінгвістика мови, культурологія, психолінгвістика, юриспруденція тощо. Кожна наука і науковий напрям підходить до вивчення дискурсу залежно від специфіки предмета. Слід зазначити, що всі наукові уявлення про дискурс, котрі взаємодіють одне з одним і є невід'ємними частинами одного поняття, свідчать про часте використання терміна «дискурс» у сучасній науці, водночас це підкреслює відсутність прозорих кордонів та остаточного числа структурних складників цього поняття.

Кожен літературний твір несе на собі відбиток свого часу, виростає з історії вітчизняної культури і сприймається в контексті її минулого та сьогоденного досвіду. Сучасна література зробила багато для збереження культурної спадщини минулого, для розвитку історичної пам'яті в нового покоління. Але саме тема війни дуже сильно може вплинути на кожного читача. Саме війна з її трагізмом і героїзмом, з її нелюдською важкою повсякденністю, з граничною поляризацією добра і зла, з її кризовими ситуаціями, в які раз од разу потрапляє людина і в яких найбільш яскраво виявляються її основні якості, дає авторам чималий матеріал для висвітлення моральних, етичних проблем. Ніколи не можна забувати жах, що пережив народ у період того чи іншого конфлікту. Ця тема складна, різноманітна, невичерпна. Завдання сучасних літераторів, які пишуть про війну, – величезні. У нашій країні ця тематика неабияк актуальна через військовий конфлікт на Сході та агресію Російської Федерації. Саме тому ми взяли за мету розглянути ключові

аспекти мілітарного дискурсу в українській літературі початку XXI ст.

Аналіз досліджень. Важливі аспекти дослідження мілітарного дискурсу в літературі вивчали такі вчені: Я. Бугерко (Бугерко, 2013), О. Гордійчук (Гордійчук, 2018), Т. Яценко (Яценко, 2011), І. Захарчук (Захарчук, 2008), Т. Бордуляк (Бордуляк, 2011). Однак дотепер актуальним залишається питання визначення основних аспектів мілітарного дискурсу в українській літературі початку XXI ст.

Метою статті є характеристика основних аспектів мілітарного дискурсу в українській літературі початку XXI ст.

Виклад основного матеріалу. З появою поняття «дискурс» змінилося і звичне розуміння мови, діалогу, тексту, стилю та якоюсь мірою мови. Перший аспект дискурсу описує його як мову, вміщену в комунікативний контекст, що робить його категорією з більш експліцитно-соціальним змістом, ніж індивідуальна мовна діяльність.

Щоразу, коли хтось використовує мову для спілкування, він використовує дискурс. Таким чином, робота письменника полягає переважно в дискурсі для розповідання історій, обміну ідеями та поширення інформації. По суті, без дискурсу не було б літератури.

Однак не всі дискурси однакові, літературознавці поділяють його на чотири основні типи: аргумент, опис, виклад і розповідь.

Аргумент – це спроба переконати читача за допомогою логіки і міркувань. Автор робить конкретну заяву, а потім надає докази, що доводять це твердження. Наприклад, академічні есе використовують аргументований дискурс, щоб переконати читачів в істинності всеосяжної тези.

Опис – це сенсорний досвід для читача, мета якого – допомогти йому сформулювати зрозумілі образи представленої інформації. Романи, опові-

дання та вірші залежать від здатності опису розважати і хвилювати читачів.

Експозиція інформує аудиторію про певний факт, але не намагається вплинути на думку аудиторії щодо цього факту. Експозиційний дискурс нейтральний за мовою і тоном, він не має на меті переконати або викликати емоції в читача; його мета чисто інформаційна. У новинах та інших журналістських матеріалах, а також у порівняльному аналізі й іншій дослідницькій літературі зазвичай використовується експозиція.

Оповідання – це письмовий коментар, який представляє історію читачеві. Іншими словами, це голос оповідача. Оповідання приваблює читача за допомогою переконливої мови, яка викликає емоції та співчуття і змушує читача перегортати сторінку. Оповідання – наріжний камінь романів, повістей та деяких п'єс.

Представники іншої школи наукової думки виокремлюють такі категорії літературного дискурсу: експресивний, поетичний і транзакційний.

Експресивний дискурс відображає емоції письменника. Він зосереджений на генеруванні й обговоренні ідей, з невеликим акцентом чи без акценту на конкретних фактах або спробах переконати інших у центральному аргументі. Твори виразного дискурсу – це завжди наукова література; щоденники і журнали, блоги та мемуари.

Поетичний дискурс – це дуже творчий підхід до художнього письма. Письменник викладає думки, почуття, події, змальовує місця і персонажів образною, іноді ритмічною мовою, яка звертається до емоцій читачів. Поетичний дискурс підкреслює тему, образи і почуття. Це центральний компонент поезії, проте він наявний і в більшості романів та оповідань.

Транзакційний дискурс – це не скільки літературний підхід, стільки інструктивний. Він викладає чітку дію або план, зазвичай активним голосом, який спонукає читача діяти. Рекламні та маркетингові матеріали, інструкції та ділове листування – все це загальні джерела транзакційного дискурсу.

Якщо говорити про дефініцію дискурсу, то його можна визначити як певний комунікативний акт, що відбувається між джерелом і рецептором у конкретному просторово-тимчасовому, соціальному та іншому контексті і несе в собі інформацію про учасників комунікації та процес породження і сприйняття повідомлення; цей комунікативний акт може набувати різних форм і відбувається з використанням або без використання невербальних методів спілкування.

Можна виділити декілька аспектів мілітарного дискурсу. Вони наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Ключові аспекти мілітарного дискурсу

№	Аспект
1	Ситуативна зумовленість, пов'язана з тим, що дискурс здійснюється в певній ситуації, властивій тій чи іншій сфері спілкування
2	Тематична зв'язність та обумовленість, продиктовані розкриттям змістовних компонентів дискурсу в межах конкретної військової теми
3	Соціальна спрямованість, зумовлена соціальним статусом комунікантів дискурсу
4	Динамічний характер, пов'язаний із можливістю змінювати тональність і тему дискурсу в межах комунікативної ситуації
5	Неоднорідний структурний характер і відсутність певних меж

Мілітарний дискурс, на нашу думку, можна визначити: як ідеологічно оформлену мовну діяльність особистості, яка формує вербальний простір тієї чи іншої науки або мистецтва у взаємодії з іншими учасниками цієї діяльності (активними або пасивними); як результат цієї діяльності – текст або сукупність текстів із урахуванням їх комунікативних та екстралінгвістичних характеристик у тематиці війни. З цього виходить, що будь-який текст з урахуванням його комунікативних та екстралінгвістичних характеристик є дискурсом, тобто продуктом дискурсу. Через це давні тексти, які не вступають безпосередньо в комунікацію, а потребують розшифрування, не можуть розглядатися як дискурс. Все зазначене вище відноситься і до художньої літератури про війну.

Яскраві художні особливості мілітарного дискурсу можна побачити у книзі С. Талан «Оголений нерв», де наводиться хроніка окупації, змальовано стан українського суспільства, робиться спроба визначити причини війни. Гарно структурований текст дозволяє передати розвиток змін, які відбуваються з героями книги. Простежується зміна персонажами своєї поведінки від агресивної до розгубленої.

Також у тексті роману «Оголений нерв» наявна низка аспектів констатації подій. Важливим композиційним складником книги є статті-дописи, які передають всю важливість інформації, її силу та перетворення на мілітаристичний засіб ведення війни.

Художній текст, або дискурс у вузькому розумінні цього терміна, можна визначити як вигаданий, в якому зображуваний світ співвідноситься з дійсністю опосередковано, переломлюючись крізь індивідуально-авторське сприйняття, перетворюючись на інтенцію автора, тобто концептуалізацію.

Однак картина світу, що розкривається у тексті, створюється не лише автором, а й тим/тими, хто цей

текст читає: їхнім інтелектом, культурою, освітою, емпатією, світоглядом. І в цьому процесі взаємодії картини світу адресата з картиною світу адресанта і народжується практика дискурсу. В романі «Оголений нерв» С. Талан така взаємодія присутня.

Все різноманіття книги «Оголений нерв» С. Талан, включаючи жанрове, тематичне, вікове, ідеологічне, привносить в художній текст дискурсне різноманіття. Художній та мілітарний дискурс, залишаючись таким упродовж усього твору, все ж неоднорідний. Він ніби складається з «піддискурсів», які і створюють цей химерний багатобарвний килим усього твору. Цьому також сприяють явища інтертекстуальності з їх відсиленням до ЗМІ.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що питання війни у літературі ніколи не зникне і буде постійно порушуватися провідними науковцями, документалістами, авторами тощо.. Складно передати «біль» через сторінки, але, на нашу думку, в романі «Оголений нерв» авторці це вдалося. У книзі С. Талан все сформовано правильно, охарактеризовано становище суспільства, те, як його змінює військовий стан. Розкрито жажливий вплив інформаційної політики ворога. Окрім цього, слід виокремити і розкриття проблем влади та народу, виховання патріотичної молоді, формування образу ворога. Вважаємо за потрібним продовжити дослідження в напрямі аналізу перелічених проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бугерко Я. Зв'язок архетипу з духовно-ментальними факторами формування психіки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. 2013. № 40. С. 86–92.
2. Гордійчук О. Архетипи української ментальності: соціально-філософський аналіз. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. 2018. № 1 (84). С. 15–19.
3. Яценко Т. До проблеми пізнання індивідуальної неповторності архетипної символіки. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. 2011. № 33 (57). С. 15–27.
4. Захарчук І. Війна і слово (Мілітарна парадигма літератури соціалістичного реалізму) : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. 406 с.
5. Бордуляк Т. Невідомі твори. Упор. Львів : ПАІС, 2011. 428 с.

REFERENCES

1. Bugerko, Ya. Zv'язok arkhetypu iz dukhovno-mentalnymy faktoramy formuvannia psykhyky [The connection of the archetype with the spiritual and mental factors of the formation of the psyche]. *Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov*. 2013. No 40. P. 86–92. [in Ukrainian]
2. Gordiychuk, O. Arkhetypy ukrainiskoi mentalnosti: sotsialno-filosofskyi analiz [Archetypes of the Ukrainian mentality: socio-philosophical analysis]. *Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko*. 2018. No 1 (84), 15–19. [in Ukrainian]
3. Yatsenko, T. Do problemy piznannia indyvidualnoi nepovtornosti arkhetypnoi symvoliky [To the problem of knowing the individual uniqueness of archetypal symbolism]. *Scientific journal of NPU named after M. P. Dragomanov*. 2011. No 33 (57), 15–27. [in Ukrainian]
4. Zakharchuk, I. Viyna i slovo (Militarna paradyhma literatury sotsialistychnoho realizmu): monohrafiya [War and the word (Military paradigm of the literature of socialist realism): monograph]. Lutsk : PVD "Tverdynya", 2008. 406 p. [In Ukrainian]
5. Bordulyak, T. Nevidomi tvory [Unknown works]. Lviv : PAIS, 2011. 428 p. [in Ukrainian]